

Шпеко Анна Андріївна,

аспірантка кафедри дошкільної та початкової освіти

Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

E-mail: annashpeko16@gmail.com

Науковий керівник

Стрілець Світлана Іванівна,

д. пед. наук, професорка кафедри дошкільної та початкової освіти

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

САМОСВІДОМІСТЬ ЯК НАВИЧКА СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ СПАДЩИНИ К. Д. УШИНСЬКОГО

У дослідженні розглянуто позицію К. Д. Ушинського до розуміння такої навички соціально-емоційного навчання як самосвідомість, що є важливою здатністю у розвитку особистості. Розкриті погляди педагога, які є цінними для Нової української школи. Запропоновані підходи до використання сучасних засобів розвитку самосвідомості учнів початкових класів, зокрема цифрових технологій.

***Ключові слова:** самосвідомість, соціально-емоційне навчання, К. Д. Ушинський, молодші школярі.*

Постановка проблеми. Інформаційне суспільство характеризується швидким розвитком, зумовленим цифровою трансформацією всіх сфер діяльності, що потребує від громадян адаптації до нових умов, набуття не лише знань, а й соціально-емоційних навичок, вмінь самостійно аналізувати, критично мислити та вирішувати проблеми. У такому контексті розвиток самосвідомості особистості є важливим. Адже усвідомлення себе допомагає людині краще аналізувати свої дії та взаємодію з іншими, розуміти цілі життя та приймати обґрунтовані рішення, що є необхідним для досягнення життєвого успіху й вироблення гармонійних відносин з навколишнім світом.

Сучасна шкільна освіта відзначається втіленням трансформаційних ідей і підходів до організації освітніх процесу й простору. Вона, водночас, інтегрує нововведення з творчими педагогічними надбаннями педагогів-класиків. Наприклад, наразі чимало науковців (С. Алексєєва, А. Бальоха, Ю. Бондар, О. Венгловська, Л. Гриневич, С. Шевченко) репрезентують погляди К. Д. Ушинського у світлі НУШ та підготовці майбутніх учителів початкових класів.

Аналіз останніх наукових публікацій. Особливості формування та розвитку самосвідомості учнів початкових класів розглянуто О. Гончарук, Л. Зарею, Р. Павелковим. Роль самосвідомості як складову становлення педагога було досліджено у працях М. Бастуна, Т. Білан, І. Любар та Р. Любар, О. Стахової.

Мета дослідження – схарактеризувати самосвідомість як навичку соціально-емоційного навчання (далі – СЕН) у контексті психолого-педагогічної спадщини К. Д. Ушинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до положень міжнародної освітньої спільноти CASEL, що досліджує та впроваджує в освіту соціальне та емоційне навчання, самосвідомість є однією з п'яти ключових навичок СЕН, розвиток якої є важливим для різних вікових груп, включно з учнями початкових класів. Ця навичка допомагає краще розуміти себе, власні емоції, прагнення, думки та цінності, можливості та обмеження, а відтак сприяє розвитку вмінь управляти своєю поведінкою та взаємодіяти з іншими людьми [4].

У дослідженні важливо здійснити ретроспективний аналіз психолого-педагогічних напрацювань К. Д. Ушинського та виокремити актуальні ідеї для сучасної освіти.

Зазначимо, що в своїх доробках видатний педагог ділився педагогічними рекомендаціями, розглядав питання психології дитинства та виховання у контексті розвитку особистості, звертав увагу на важливість розуміння психологічних особливостей дитини. Хоча він і не писав про СЕН у сучасному розумінні, його твори містять ідеї та роздуми, які можна співвідносити з емоційно-почуттєвою сферою дитини. Зокрема, в праці «Дитячий світ» він зазначав, що під час вивчення теми «Людина» школярі дізнаються про душевні внутрішні почуття [3, с. 331].

Як відомо, за К.Д. Ушинським, початок отрочтва припадає на сім років розвитку дитини та має поєднуватись з правильним навчанням, що пов'язано з розвитком самосвідомості [3, с. 393]. Самосвідомість він уважав головною рисою, яка відрізняє людей від інших істот. Це здатність до самоспостереження за своїми духовними процесами такими як дар слова, свобода волі, моральність, можливість самовдосконалення та прогресу [3, с. 41]. Крім цього, самосвідомість є здатністю утворювати поняття про почуття, бажання, спрямовувати думку на себе, спостерігати почуття, бажати й думати про власне бажання; «коренем свободи вибору, мови, психології, філософії, логіки, граматики, естетики» [3, с. 42–43]. Педагог наголошував, що «розум – плід самосвідомості», а її результат – свобода волі – «виключна властивість людини, її духовна особливість» [3, с. 41, 84].

Сучасні науковці, так як і К.Д. Ушинський переконані, що самосвідомість доцільно починати розвивати в молодшому шкільному віці. Так, у статті Л. Зарі підкреслено, що сенситивний період формування самосвідомості співпадає з часом, коли учні вперше починають замислюватися над життєвою сутністю, самовизначаються, узгоджують власні вчинки та думки з суспільними догмами і при цьому розуміють, до яких наслідків вони можуть призвести [1, с. 155].

У спадщині К.Д. Ушинського доцільно виокремити ідеї, які не втратили цінність в наш час та безпосередньо стосуються СЕН. Наприклад, педагог уважав, що взаємодія між учителем та учнями має бути дружньою, подібно до сімейної, шкільна обстановка – радісною, серйозні заняття – цікавими, а клас – активним з напруженою увагою. Запорукою тілесної, душевної бадьорості й веселості мають бути різноманітні види діяльності протягом уроку [2, с. 303, 7, 307, 394]. Крім цього, він виокремлював час для розвантажувальних хвилин, використовуючи педагогічні засоби «освіження та гармонізації класу». До них відносилися: хоролий спів, промовляння віршів чи прислів'їв, розповіді анекдотів та жартівливих оповідань, що підкріплювалися жвавими бесідами, малювання – корисна пристрасть і найприємніший відпочинок [2, с. 403, 267]. До того ж, К. Ушинський акцентував на поданні «здорової душевної поживи для органічного розвитку», що відбувається в конкретний часовий період [2, с. 392]. Батько педагогіки стверджував, що потрібно готувати дітей до життя, формувати вміння бачити предмет з усіх боків і серед тих відносин, в який він поставлений, тобто сприяти розвитку життєво необхідних навичок [2, с. 406].

Звертаємо увагу на те, що молодшим школярам варто допомагати розвивати самосвідомість шляхом постановки запитань про їхні почуття, думки та вчинки, заохочення до ведення щоденника власних роздумів, а також самооцінювання – необхідної складової формування оцінювання та рефлексії. Важливо надавати можливості для систематичного самоаналізу, під час якого діти визначатимуть сильні сторони та зони розвитку з обґрунтуванням цілей, демонструватимуть цілеспрямованість. Корисним у цьому, окрім усних методів чи запитань на роздаткових матеріалах, є використання сучасних цифрових сервісів, як-от: Mentimeter, Padlet, Scrumblr.

На сайтах Lexica, Copilot, PixVerse, Pika, де штучний інтелект генерує зображення або декількасекундне відео, доцільним буде виконання діяльностей: описати себе (свій прототип) у полі запиту для генерування; запустити запит на генерування зображення; порівняти згенерований результат зі справжнім «Я». Цікавого елементу додасть проведення гри, за правилами якої учні класу будуть вгадувати, чий прототип на малюнку.

Пізнавальним є використання онлайн ресурсу на основі ШІ «Silk – Interactive Generative Art», можливості якого дозволяють малювати за крапками зображення, наприклад, внутрішнього світу. Також сайт «Donothingfor2minutes», який дозволяє протягом двох хвилин не виконувати завдання, а передбачає відпочинок та звернення уваги на власних думках, почуттях. Робота з цими онлайн інструментами є корисною для релаксації та для виділення часу на краще пізнання себе. Вона зосереджує увагу на конкретному об'єкті чи відчутті, допомагає спостерігати за внутрішнім станом без суджень, отримати уявлення про власні мисленнєві та поведінкові моделі, що сприяє розвитку зосередженості та самоусвідомлення. А з іншого боку, це здатність зупинитися і зрозуміти свої помилки як можливість для вдосконалення.

Студенти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка мають змогу попрактикуватися використовувати згадані вище ресурси у процесі лекційних занять з дисциплін «Методика навчання математичної освітньої галузі», «Педагогічна інноватика в початковій школі», «Педагогічна інноватика в дошкільній освіті». Позитивним моментом є те, що це зацікавлює здобувачів освіти та мотивує використовувати цифрові технології в освітньому процесі ЗЗСО.

Отже, чимало ідей К.Д. Ушинського суголосні з сьогоденням, адже він наголошував на тому, щоб діти бачили сенс і користь у своїх заняттях, щоб відчували радість і задоволення від навчання та були готовими до життєвих викликів. Зважаючи на часові вимоги, цифрові технології допомагають актуалізувати погляди педагога.

Висновки. Отже, самосвідомість є джерелом соціального та емоційного зростання особистості, що допомагає зберігати власну ідентичність в умовах глобалізації і розмаїття культурних впливів. Тому у процесі розвитку самосвідомості учнів початкових класів невід'ємним є створення сприятливої атмосфери в класі, де дитина відчуватиме себе комфортно і матиме підтримку. Також важливо постійно стимулювати дітей до самовдосконалення, віри у власні сили, підкреслювати їхні досягнення та позитивні якості, виховувати у них повагу до себе та інших.

Перспективи вбачаємо у висвітленні рекомендацій щодо вивчення дитячої літератури К. Д. Ушинського в сучасній освіті засобами цифрових технологій, а також у розробці методичних порад, спрямованих на розвиток соціально-емоційних навичок здобувачів освіти.

Список використаних джерел

1. Заря Л.О. Сутність самосвідомості молодших школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2019. Вип. 27. С. 155–160.
2. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти т. Київ : Рад. школа, 1954. Т. 2. 559 с.
3. Ушинський К.Д. Твори: в 6-ти т. Київ : Рад. школа, 1955. Т. 6. 616 с.
4. CASEL. What Is the CASEL Framework? URL: <https://casel.org/fundamentals-of-sel/what-is-the-casel-framework/#self-awareness> (дата звернення: 20.03.2024).